УДК 821.133.1.09(092):78.01
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.2.13

Сипа Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ковальчук О. П.,
старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МУЗИЧНИЙ ДИСКУРС У НОВЕЛІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА «МАССІМІЛЛА ДОНІ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу та інтерпретації функціонування музики крізь призму її філософії, презентацію образів митців-вокалістів та наявність музичних маркерів у художній цілісності новели Оноре де Бальзака «Массімілла Доні». Осмислення музики розглянуто у таких аспектах: вивищення музичного мистецтва порівняно з іншими видами (мистецтво слова, живопис, скульптура), виняткова здатність музики передавати почуття людини та відтворювати явища природи. Підкреслено ідеалізацію національного варіанту італійської музики на прикладі опери Джоаккіно Россіні «Мойсей», постановка якої детально коментується у творі. Представлено міркування про музику здебільшого через міркування аматорів музичного мистецтва. Найрозлогіше запропоновано судження головної героїні твору юної герцогині Катанео, однак практично всі персонажі тією чи іншою мірою пов'язані з мистецтвом та мають свою позицію щодо нього.

Відтворення постатей оперних співаків здійснено з увагою на факті їхнього професійного становлення, а саме необхідності навчання для розвитку вроджених природних здібностей та вагомості емоційного стану митця під час виконання тої чи тої ролі, що сприяє або ж навпаки, нівелює як професійні навички та вміння, так і здатність передати задум автора музичного твору. Доповнює музичну палітру новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» присутність таких безпосередніх музичних маркерів, як прізвища композиторів, назви музичних творів, музичних інструментів, музичних жанрів та жанрових різновидів, типів голосу, видів та різновидів темпу тощо.

Стверджується, що звернення до музики у художньому світі бальзаківської новели свідчить про романтичні мотиви у доробку французького реаліста та спонукає до їх вивчення у інших творах автора, котрі в українському літературознавстві залишаються недослідженими.

Ключові слова: музика, мистецтво, романтизм, митець, геній.

Музична мова безмежна, вона містить все,
вона все може виразити[1].
Оноре де Бальзак, «Массімілла Доні»

Постановка проблеми. Взаємозв'язок музики та літератури виявився вкрай дієвим у першій половині XIX ст., на що звертають увагу такі науковці, як Віктор Ванслов [2] та Ігор Белза [1]. Акцентує на цьому увагу і сучасний літературознавець Світлана Маценка, котра підсумовує, що «музичні переконання й зумовлені ними художні досягнення романістів-романтиків (Новаліса, Ф. Шлегеля, Е.Г.А. Гофмана, Жана Поля) пропонують плідну основу для подальшого оновлення поетики роману, який тяжіє до музики» [4; 10].

Виокремили музику з-поміж інших видів мистецтва передусім романтики, котрих вражала здатність музики передавати емоції та відтворювати найтонші нюанси почуттів у їх розвитку і динаміці, а також можливість влучно доносити думки та ідеї. Романтичні тенденції в аспекті звернення до мистецької тематики та проблематики загалом і музичної зокрема присутні у художньому доробку французького реаліста Оноре де Бальзака. Йдеться про презентацію живопису та музики у художньому світі текстів письменника. Неабияке значення мало особисте знайомство письменника з відомими митцями того часу. Далося взнаки також прагнення змалювати різні сфери життя та різні верстви суспільства у «Людській комедії». Центральне місце посідає живопис у «Невідомому шедеврі», музиці присвячено новели «Ґамбара» та «Массімілла Доні». Мистецьки забарвленим в розрізі скульптури, живопису, а також музики постає «Сарразин».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У європейському літературознавстві кінця XX – поч. XXI ст. все більшої ваги набуває звернення науковців до ролі мистецтва у житті та творчості О. де Бальзака. Так, у 1990 р. у Лондоні вийшла друком монографія Жана-П'єра Барічелі «Бальзак і музика» [8], а у 2000 р. побачила світ робота П'єра-Альберта Кастане «Оноре де Бальзак і музика», в якій вміщено твори «Ґамбара», «Массімілла Доні» та «Сарразин» [11]. Викликає зацікавлення також виставка під назвою «Бальзак і живопис», що відбулася 26 серпня 1999 р. у французькому місті Турі. Показово також, що на основі новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» у 1930-х рр. у Дрездені за авторством Отмара Шека (лібрето Аміга Рюегера) було поставлено оперу у 4-х діях та 6-и сценах. Компаративістичне зіставлення літературного тексту та опери запропоноване сучасним науковцем Альбертом Жієром у окремій розвідці [14].

У Франції різні вектори художньої цілісності новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» розглядали у своїх дослідженнях Беатріс Дідьє [12], Мар'ян Бюрі [10], Макс Андреолі [6], Жан-Луї Фізан [13], Бріжіт Леруа-В'ємон [17], Мойсей Ле Яуан [21], Макс Мільнер [18], Анна-Марія Ребу [19] та Елен Спенґлер

[1] La langue musicale est infinie, elle contient tout, elle peut tout exprimer [7, с. 105] (тут і далі переклад з французької наш. – Л. С., О. К.).

[20]. Місце музики у бальзаківській новелі з'ясовує американський автор Джон Гамільтон [15]. В українській літературознавчій науці відсутніми залишаються дослідження твору «Массімілла Доні». Перекладу новели українською мовою теж немає. Російською мовою твір вийшов друком у Санкт-Петербурзі у 1898 р. у перекладі М. Коноплевої, а також перевидавався у XX ст.

Метою статті є вивчення складників презентації музики у творі Оноре де Бальзака «Массімілла Доні».

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичний дискурс у новелі французького письменника представлено через осмислення музики як виняткового мистецтва, окреслення вокальної майстерності оперних співаків та численні музичні маркери.

Роздуми про музику у художньому світі новели О. де Бальзака постають в основному крізь призму словесної інтерпретації опери Джоаккіно Россіні «Мойсей». Свої міркування висловлює головна героїня твору юна графиня Катанео (Массімілла Доні), котра змальована палкою поціновувачкою музики, але не займається нею професійно. Герцогиня веде бесіду з французьким лікарем у своїй ложі під час опери, прагнучи тим самим ближче донести розуміння італійського мистецтва до свого співрозмовника. Героїня однозначно вивищує музику, порівнюючи її з мистецтвом слова та іншими видами мистецтва. "Cette langue, mille fois plus riche que celle des mots, est au langage ce que la pensée est à la parole; elle réveille les sensations et les idées sous leur forme même, là où chez nous naissent les idées et les sensations, mais en les laissant ce qu'elles sont chez chacun" [7, 100] («Ця мова, в тисячу разів багатша, ніж мова слів, стосується мовлення так, як думка – слова; вона пробуджує відчуття та ідеї вже в їхній формі, там, де у нас зароджуються ідеї й відчуття, але залишаючи їх такими, як вони властиві кожному»), – переконана Массімілла Доні. В цьому, на її думку, і полягає велич музики. Унікальність музики щодо інших видів мистецтва, стверджує герцогиня, також у безмежності її інтерпретацій, тоді як поезія, картина чи статуя представлені вже у своєму кінцевому варіанті, в якому вони постають перед реципієнтом: "Là où les autres arts cerclent nos pensées en les fixant sur une chose déterminée, la musique les déchaîne sur la nature entière" [7, 101] («Там, де інші мистецтва окреслюють наші думки, фіксуючи їх на певній визначеній речі, музика дає їм цілковиту волю»). Музику Массімілла Доні вважає невід'ємною частиною життя в Італії, а італійських митців розглядає як неперевершених майстрів відтворення почуттів та переживань.

На думку героїні, є два типи музики. Насамперед мовиться про музичне творіння так званого «другого порядку» ("de second ordre"). Таких композицій з'являється багато, але з плином часу про них забувають, і вони кануть у небуття.

Зовсім інше місце посідають поодинокі твори, авторами яких є «Гомери музики», генії, обдаровані Богом, які випереджують свій час, а їхні мелодії линуть крізь віки. Геніальною, впевнена Массімілла, є опера Дж. Россіні «Мойсей», у якій акумульовано гармонійне поєднання інструментальної та вокальної музики. Зауважимо, що, детально аналізуючи окремі частини опери, героїня неодноразово вживає слово «ніколи» ("jamais"), акцентуючи на неперевершеності та винятковості того чи того фрагменту. Так, у тексті твору читаємо: "Jamais Rossini ne s'élèvera plus haut que dans cette prière, il fera tout aussi bien, jamais mieux: le sublime est toujours semblable à lui-même; mais ce chant est encore une de ces choses qui lui appartiendront en entier" [7 ,141] («Ніколи Россіні не піднесеться вище, ніж у цій молитві, він робитиме все так само добре, але краще – ніколи: прекрасне завжди уподібнюється собі, та цей спів є тим, що належить йому цілковито»). Специфіку поєднання величі та простоти у композиції Дж. Россіні графиня співставляє з манерою написання музики до Давидових псалмів іншого італійського метра – Бенедетто Марчелло. Згадаємо, що образ похилого віком композитора присутній у романі Жорж Санд «Консуело», коли геніально обдарована щодо вокалу дівчина виконує богослужбовий твір у венеціанський церкві Мендінанті у присутності автора музичної партитури. Цей фрагмент ми підкреслюємо у окремій публікації [5]. Зазначимо лише, що О. де Бальзак у новелі «Массімілла Доні», як і Жорж Санд у дилогії «Консуело» і «Графиня Рудольштат», віддають перевагу простоті та природності музики, що і творить її грандіозність.

Герцогиня додатково звертає увагу на те, що музика є мовою почуттів, оскільки «Il n'y a que la musique pour exprimer l'amour» [7, 81] («Є лише музика, щоб виразити любов»). Зазначимо також, що більшість подій, зосереджених навколо Массімілли Доні та її коханого Еміліо Меммі, теж відбуваються на фоні музики. Так, уперше вони бачать одне одного в театрі, протягом цілої зими їхні зустрічі відбуваються під покровом музики у ложі театру, кохання юної пари асоціюється зі співом, а на позначення безмежності почуттів вживається музична термінологія. До прикладу, "Jamais amour ne fut plus violent dans deux âmes, ni plus timide dans ses expressions. Ces deux enfants tremblaient l'un devant l'autre. Massimilla ne coquetait point, n'avait ni *secundo*, ni *terzo*…" [7, 15] («Ніколи кохання не було палкішим між двома душами, ані стриманішим у своїх проявах. Ці двоє дітей тремтіли одне перед одним. Массімілла зовсім не кокетувала, у неї не було ні *секунди*, ні *терції*… »).

Ще одним виміром, який вирізняється значущістю та на якому акцентується у художній цілісності твору, окрім почуттів, є відтворення природи за допомогою музики. Героїня порівнює музику безпосередньо з природою, описуючи як, скажімо, світло приходить із сонцем, а радість – із днем. На її думку, такі музичні моменти неможливо знайти у жодній композиції: чи то давній, чи сучасній. Звучання оркестру асоціюється для Массімілли Доні з дією сонячних променів та співом птахів, а велич творчості італійського композитора жінка вбачає у простоті відтворення музичної лінії: "Une seule phrase et mille sentiments de douleur, les misères d'une nation; un seul accord et tous les accidents de la nature à son réveil, toutes les expressions de la joie d'un peuple [7, 112]". («Єдина фраза – і тисячі відчуттів болю та поневірянь нації; єдиний акорд – і всі вияви природи при її пробудженні, всі прояви радості народу»). Героїня зауважує, що музика також поглинає нас у минуле та відтворює історичну дійсність.

Герцогиня, жодною мірою не претендуючи на глибоку обізнаність у сфері філософії музики, скеровує свого співрозмовника за додатковою інформацією до ще одного венеціанського аматора музики Капраджа. Завдяки музиці, переконаний останній, людина знову відроджується до життя, мріє та на якусь мить відмежовується від реальної дійсності. Вдало створена мелодія, немов казкова фея, своєю чарівною паличкою викликає спогади минулого, пробуджує почуття, заглядає у майбутнє.

Вірним способом вираження чистого мистецтва Капраджа вважає руладу, тоді як інший прихильник та «покрови-

тель» мистецтва у творі граф Катанео схиляється до думки, що першість у плані досконалості відтворення музики належить узгодженому звучанню двох голосів, або ж людського голосу і скрипки. Наближене до ідеалу поєднання двох голосів здатне, впевнений граф, дати змогу слухачам осягнути безмежність.

Показово, що музичні важелі підтримують фізичний стан як Капраджа, так і графа Катанео, в чому вони зізнаються одне одному. Епізодичні дискусії цих співбесідників доповнюють музичну палітру повісті О. де Бальзака «Массімілла Доні» та розуміння природи музики, запропоноване головною героїнею.

У тексті художньої цілісності твору французького реаліста зустрічаємо також образи митців-професіоналів. Це італійські вокалісти Кларіна Тенті та тенор Женовезе. Якщо співачка здобувала основи музики під егідою графа та під керівництвом досвідченого педагога (прізвище якого не вказано), то Женовезе – учень Велуті. Голос тенора порівнюється у творі з лебедем, який показує людині весну очима дітей, наповнює серце світлом нового сонця та дарує радощі життя.

У творі звернено увагу на емоційний стан виконавців, що безпосередньо впливає на майстерність відтворення музичного образу. Массіміла Доні зауважує здатність Кларіни Тенті донести до глядачів специфіку задуму композитора, що пояснюється щасливим на той час коханням співачки. Женовезе, навпаки, під впливом емоційного розчарування нівелює здобуті вокальні вміння. Лише злагодженість емоційної сфери виконавця з його прагненнями сприяє зосередженості на вокальній інтерпретації, що прослідковується на образі тенора.

Осмислення музики у художньому світі новели О. де Бальзака «Массімілла Доні», змалювання образів аматорів мистецтва та безпосередньо митців зумовлює наявність багатьох музичних маркерів у творі. Йдеться про прізвища композиторів, назви музичних творів, музичні жанри та жанрові різновиди, музичні інструменти, типи голосу, види та різновиди темпу тощо. Найчастіше послуговується музичною термінологією головна героїня. Так, словесне відтворення партії Мойсея Массіміла Доні передає наступними словами: “Moïse attaque le thème en sol mineur, et termine par une cadence en si bémol, qui permet au choeur de le reprendre pianissimo d’abord en si bémol et de le rendre par une cadence en sol mineur. Ce jeu si noble dans les voix, recommencé trois fois, s’achève à la dernière strophe par une strette en sol majeur dont l’effet est étourdissant pour l’âme” [7, 142–143] («Мойсей береться за тему в соль мінорі та закінчує каденцією в сі бемолі, що дає змогу хорові повторити її спочатку п’яніссімо в сі бемолі та відтворити її каденцією в соль мінорі. Ця шляхетна гра голосів, початок якої повторюється тричі, завершується на останній строфі стрето в соль мажорі, ефект якого приголомшливий для сприйняття»). Принагідно зазначимо, що nsl xfc постановrb опери Дж. Россіні «Мойсей» у Франції у 30-х рр. XIX ст. партію Аарона виконував виходець з України Микола Іванов [2, с. 184].

Доповненням музичної спрямованості новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» постає музична обрамленість практично всіх подій у творі, що мають місце в Італії на початку XIX ст. Окрім авторських відступів, у котрих деталізується місцевий колорит італійського театру, бесіди персонажів твору тією чи іншою мірою пов’язані з музикою, як в театрі, так і за його межами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напряму. Таким чином, музика зображена невіддільним складником новели О. де Бальзака «Массімілла Доні», важливе місце в якій відведено інтерпретації опери Дж. Россіні «Мойсей». Музика виокремлюється порівняно з іншими видами мистецтва, а національний варіант італійського музичного мистецтва розглядається як взірець унікальності за здатністю відтворення почуттів та явищ природи. Персонажі твору широко послуговуються музичними термінами, а самі вони часто співставляються з тими чи тими витворами митців.

Вивчення функціонування музики у бальзаківській новелі спрямовує до розгляду музичної наповненості інших, присвячених мистецтву творів французького реаліста («Ґамбара», «Саразин»), а також кореляція з презентацією філософії музики у художній спадщині романтиків, передусім Жорж Санд.

Література:

1. Бэлза И. Исторические судьбы романтизма и музыка: очерки. Москва : Музыка, 1985. 254 с.
2. Ванслов В.В. Эстетика романтизма. Москва : Искусство, 1966. 403 с.
3. Варварцев М. Музична зірка європейського романтизму: Микола Іванов між Парижем і Лондоном (1830-ті роки) / Україна в європейському та світовому культурному просторі. С. 173–186. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12985/15-Varvartsev.pdf?sequence=1.
4. Маценка С. Партитура роману. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 528 с.
5. Сипа Л.М. Геній і талант у художній концепції Жорж Санд (на прикладі дилогії «Консуело» і «Графиня Рудольштадт»). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство.* 2009. Вип. 2 (58). Ч. 3. С. 36–51.
6. Andréoli M. Sublime et parodie dans les *Contes artistes* de Balzac. *L’Année balzacienne*. 1994. № 15. P. 7–38.
7. Balzac H. De Massimilla Doni. URL: https://beq.ebooksgratuits.com/balzac/Balzac-72.pdf
8. Barricelli Jean-Pierre. Bazac and Music: Its Place and Meaning in His Life and Work. London: Routledge, 1990. – 330 p.
9. Brunel P. *Mosè* dans *Massimilla Doni* . *L’Année balzacienne*. 1994. № 15. P. 39–54.
10. Bury M. Les Français en Italie dans *Massimilla Doni*. *L’Année balzacienne*. 1992. № 13. P. 207–220.
11. Castanet Pierre Albert. Honoré de Balzac et la musique. Paris : Editions Michel de Maule. 2000. 450 p.
12. Didier Béatrice. Le temps de la musique : trois nouvelles de Balzac. L'Année balzacienne, 2007/1 (n°8). – P. 49–58.
13. Fizaine J.-C. Génie et folie dans *Louis Lambert*, *Gambara* et *Massimilla Doni*. *Revue des sciences humaines*. 1979. № 175. P. 61–75.
14. Gier A. Désir (de la musique), plaisir (de la musique) Othmar Schoek / Armin Rüeger, *Massimilla Doni. Germanica.* № 41. 2007. P.
15. Hamilton J. T. *Mi manca la voce :* How Balzac Talks Music – or How Music Takes Place in Massimila Doni / Speaking of Music. New York, 2013. URL: http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:33921638.
16. Jamain C. Balzac et la musique / C. Jamain. *Idée de la voix.* Rennes, 2005. P. 177–194.
17. Leroy-Viémon B. Splendeurs et misères du processus de création de soi à partir de la nouvelle de Balzac *Massimilla Doni*. / Jean-Pierre Martineau. *Innovation Creation*. Toulouse, 1995. P. 37–54.
18. Milner M. Les Sens «psychiques» de Massimilla Doni et la conception balzacienne de l’âme. *L’Année balzacienne*.1966. P. 157–169.
19. Reboul A.-M. *Mosè* de Rossini et *Sainte-Cécile* de Raphaël dans la nouvelle musicale et poétique de Balzac *Massimilla Doni.* URL: https://eprints.ucm.es/12901/1/Rossini_et_Rapha%C3%ABl_dans_Massimila_Doni.pdf.

20. Spengler H. Système et mises en scène de l'énergie dans le récit romantique selon Stendhal et Balzac : *Massimilla Doni* et ses intertextes stendhaliens / Ch. Massol, *Stendhal, Balzac, Dumas : un récit romantique.* Toulouse, 2006, P. 69–99.
21. Yaouanc M. Le. A propos de "la" Cataneo et de "la" Sanseverina. *L'Année balzacienne*, 1985. № 5. P. 366–375.

Sypa L., Kovalchuk O. Musical discourse in the nouvelette "Massimilla Doni" by Honore De Balzac

Summary. The article is dedicated to the analysis and the interpretation of the functioning of the music through the prism of its philosophy, presentation of the images of the artist-vocalists and the availability of the musical markers in the artistic entirety of the novelette "Massimilla Doni" by Honore De Balsac. The comprehension of music is considered in the following aspects: the elevation of the musical art in the comparison with other types of art (the art of word, the art of painting, the art of sculpture), the exceptional music ability to convey human feelings and natural phenomena. The idealization of the national variant of Italian music is analyzed with the help of the opera "Moses" by Joakkino Rossini. The production of which is characterized in the work in details. The estimations about music are mostly represented by the view of the amateurs of music art. The statements of the main hero – the young duchess Kataneo - are precisely proposed in the work. However, mostly all the heroes are somehow connected with the art and have their own point of view.

The reproduction of the opera singers' figures is made with the regard to the fact of their professional formation, namely the necessity of training for the development of innate natural abilities and the importance of the emotional state of the artist during the performance of these or other roles, that promotes or, conversely, nullifies the professional abilities and skills as well as the ability to convey the intention of the author of the music. The presence of such musical markers as the last names of the composers, the names of musical works, instruments, genres and genre varieties, the varieties of voice and tempo etc. complete the musical palette of the novelette "Massimilla Doni" by Honore De Balsac.

It is argued that the appeal to music in the artistic world of the Balzac novelettes testifies to the romantic motives in the works of the French realist and encourages to their analysis in other works of the author, which remain unexplored in Ukrainian literary studies.

Key words: music, art, romanticism, artist, genius.